

МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМДА ИНКЛЮЗИВ ТА'ЛИМ ТИЗИМИ РИВОЖЛАНТИРИШ.

Oliboyeva Dilbar Rahimqulovna
O'zbekiston Finlandiya pedagogika
Instituti Maktabgacha ta'lim (kuduzgi)
1-bosqich talabasi.

Аннотасија: ushbu maqolada mamlakatimizda joriy qilingan yangi ta'lim tizimi ya'ni inklyuziv ta'lim tizimining takomillashuvi, 2020-2025 yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasining pedagogik mohiyati ,maktabgacha ta'lim tizimidagi imkoniyati cheklangan bolalarga o'z tengdoshlari qatori ta'lim berish va shu bilan bir vaqtda ularning ehtiyojlari va qobiliyatlariga qarab individual yondashish , inklyuziv ta'lim maqsadi va vazifalari haqida so'z boradi.

Калит со'злар: inklyuziv ta'lim,ta'lim, tarbiya,pedagogik tahlil, metod, harakat,rivojlanish,ijodiy yondashuv,uyg'ulashish,tamoyil, jarayon.

Inklyuziv ta'lim alohida yordamga muhtoj bolalarni normal rivojlanishdagi bolalar bilan teng huquqlilik asosida ta'lim tarbiya olishlarini ta'minlaydi. Shuning uchun ham ahamiyatlidir. Inklyuziv ta'lim olish jarayoni bir-biriga o'xshamaydigan, intellektual,jismoniy va aqliy xususiyatlarga ega bo'lgan odamlar maxsus bilimga muhtoj bo'lmagan tengdoshlari bilan birgalikda zarur bilim va ko'nikmalarni oladigan tarzda tashkil etiladi. Inklyuziv ta'lim alohida ehtiyojli bolalar bilan sog'lom bolalar uchun teng ta'lim olish imkoniyatini yaratadi. UNICEF inklyuziv ta'limni O'zbekiston ta'lim tizimiga kiritish masalalari bilan shug'ullanadi. Inklyuziv ta'lim vazifasi bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat'i nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim taqdim etish. Shu bilan birga, inklyuzivlik tamoyili imkoniyatlari cheklangan bolalar ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega bo'lishlari uchun oilada yashashlari va o'z tengdoshlari bilan birga oddiy maktabda bilim olishlari lozimligini nazarda tutadi. Inklyuziv ta'lim tizimi nogironlar aravachasidagi bola yaqin atrofda joylashgan maktabda ta'lim olishi, o'zlashtirishda qiynalayotgan bo'lsa, o'qish va yozishga o'rganish uchun maxsus yordam olishi darslarga qatnamay qo'ygan bolaga esa maktabga qaytish uchun tegishli yordam ko'rsatilishini kafolatlaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-4860-son qarori bilan tasdiqlangan "2020–2025 yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi"da alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash bo'yicha quyidagi vazifalar belgilandi:

- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'lim oladigan ta'lim muassasalari binolariga qo'yiladigan talablarni ishlab chiqish va tasdiqlash;

- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar o'qitiladigan ta'lim muassasalarini zarur adabiyotlar, metodik qo'llanmalar, turli kasblarga o'qitish uchun uskuna va jihozlar bilan ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish;

- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qitish uchun inklyuziv ta'lim tizimini tashkil etish, umumta'lim muassasalarini maxsus moslamalar shuningdek tegishli kadrlar bilan ta'minlash alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning moslashishi va integratsiyasi uchun maktab-internatlarni bosqichma-bosqich maxsus jihozlar bilan ta'minlash va boshqalar.

Imkoniyati cheklangan fuqarolarning statistikasiga murojaat qiladigan bo'lsak, O'zbekistonda imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlash amaliyotini takomillashtirish mavzusi naqadar dolzarb ekanligini yana bir bor ko'rish mumkin. 2019-yil 1-yanvar holatiga ko'ra, mamlakatimiz bo'yicha rasmiy tarzda 710 mingga yaqin imkoniyati cheklangan shaxslar ro'yxatga olingan.

Ularning 101 ming nafarini 16 yoshgacha bo'lgan imkoniyati cheklangan bolalar tashkil qiladi [3,1]. Imkoniyati cheklangan har bir bolaning o'z oilasida yashab tarbiyalanish huquqini ta'minlash maqsadida ta'limning ustuvor shakli sifatida umumiy, ya'ni inklyuziv ta'lim belgilangan. Bu ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarga oilada yashash, ota-ona mehridan bahramand bo'lib o'z mahallasida tengqurlari orasida umumiy ta'lim olish imkonini beradi.

Inklyuziv ta'limning joriy etilishi milliy, tashkiliy va uslubiy islohotlarni talab etadi. «Umumta'lim» va «Maxsus ta'lim» o'rtasidagi to'siqlar olib tashlanishi kerak. Inklyuziv ta'lim (inglizcha "inclusion - uyg'unlashgan, jalb qilingan") "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda "barcha o'quvchilar uchun maxsus o'quv ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda ta'lim olish imkoniyatini teng ravishda ta'minlash" deb belgilangan.

Inklyuziv ta'lim jarayonida pedagoglar tomonidan:

- turli shakl, metod, vosita va texnologiyalardan samarali, maqsadli foydalanish;
  - o'quv topshiriqlarini bajarishda imkoniyati cheklangan bolalarga usullarni mustaqil tanlash imkonini berish;
  - imkoniyati cheklangan bolani juftlikda, kichik guruhda va jamoada ishlashini ta'minlash;
  - mashg'ulotlarning loyihalashtirilishiga e'tiborning qaratilishi nafaqat o'qitish sifatini yaxshilaydi samaradorligini oshiradi.
- ylanmaydi.

Мақтабгача алоҳида еhtiyojли болалар инкlyузив та'лимини тақомиллаштириш yo'nalishлари quyidagilarga асосланadi:4

- erta tashxisni yo'lga qo'yish;
- maxsus ehtiyojli болаларга nisbatan jamiyatda ijobiy munosabat uyg'otish;
- ota-onalar va hamjamiyatning ishtirokini kuchaytirish;
- o'qitish uchun zarur vosita va asbob-uskunalarining mavjudligini ta'minlash;
- ta'limmuassasalarini jismoniy va ruhiy rivojlanishida kamchiligi bor болаларга ham imkoniyat yaratishni e'tiborga olgan holda moslashtirish;
- kadrlar tayyorlash jarayonida islohotlarni amalga oshirish;
- pedagoglarning inklyuziv malakasini oshirish uchun tez-tez seminar-treninglar o'tkazish;

•inklyuziv ta'limni joriy qilish bo'yicha xalqaro va milliy tajribalarga асосlangan holda, multimedia kutubxonalarini tashkil etish va ularni оmmага targ'ibot qilish;

•har bir umumiy Мақтабгача та'limtashkilotilari tasarrufida inklyuziv ta'limni targ'ibot qilish, o'quv metodik majmualar, dasturlar bilan ta'minlash va joylardagi mahalliy xalq ta'limi organlari bilan o'zaro aloqa o'rnatish, axborotlarni yetkazish vazifasini bajaruvchi pedagoglar, ota-onalar ishtirokida jamoaviy kengash tuzish talab etiladi

Инкlyузив та'limning barcha uchun ochiq bo'lishi tamoyili.

.O 'tgan yigirma yil davamida maxsus ehtiyojli болалрни umumta'lim muassasalari tizimida o'qitish borasida sezilarli ishlar amalga oshirildi. Ammo inklyuziv ta'limi tizimini joriy qilish asosan shaharlar miqiyosida bo'lib qishloqlardagi hududlarda hali-hamon maxsus ehtiyojli болалар та'limdan chetda qolib ketmoqda yoki qishloqlardagi ota-onalar nogiron farzandini shaharlardagi maxsus muassasalarga qatnashlarini ta'minlash uchun qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar. Shuning uchun ham maxsus ehtiyojli болаларни inklyuziv ta'limga jalb etish barcha hududlarda barcha maxsus ehtiyojli болаларни qamrab olgan bo'lishi ta'minlanishi lozim.

Бog'lanishning mavjud bo'lishi tamoyili.

“Bog'lanish”-bu so'zning zaminida-ommaviy binolarning sifati, ayniqsa nogiron болаларuchun maktablarga kirishning оson bo'lishi kabilar yotadi. Bola maқтаb binosiga (zinapoyalar aravachada yurishga moslashtirilmaganligi sababli) kira olmaganmi yoki maқтаb xojatxonasi aravachada harakatlanuvchilarga moslashtirilmaganligi uchun oddiy maқтаbdan chiqarib tashlamasligi kerak. Bu kabi qulayliklarni yaratish unchalik katta mablag' talab qilmaydi. Yangi maқтаb binosi nogiron болаларning ehtiyojlarini e'tiborga olgan holda rejalashtirilgan paytdan boshlab qurilishi kerak. Alatta nogiron болалар uchun yaxshi bo'lgan qulayliklar normal rivojlanishdagi болалар uchun hech bir muammo keltirib chiqarmaydi. Jismonan bog'lanishlarni yaratish inklyuziv ta'limning asosiy muammolarini hal etishga xizmat qiladi. Inklyuziv ta'limda moslashuvchanlik tamoyili. Bu tamoyilning mazmuni

shundaki, o'quv reja, dastur va darsiliklar maxsus ehtiyojli bolalarning imkoniyatlariga moslashuvchan bo'lishi kerak. Bolaning maxsus ta'limga bo'lgan ehtiyojlari har qanday integrasiya faoliyatining asosini tashkil etishi kerak. Shaxs ehtiyojlarining darajalari va turlari har xil bo'lganligi tufayli bunday faoliyatlar moslashuvchan o'zgaruvchan bo'lishi talab etiladi. Malakaviylik tamoyili. Maxsus ehtiyojli bolalar inklyuziv tarzda o'qitilayotgan sinflarda yuqori malakali o'qituvchilarning dars berishi talab etiladi. Bundan tashqari inklyuziv sinf o'qituvchisi defektlogiya sohasi bo'yicha ham malaka oshirgan bo'lishi kerak.

Inklyuziv ta'limda moslashuvchanlik tamoyili.

Bu tamoyilning mazmuni shundaki, o'quv reja, dastur va darsiliklar maxsus ehtiyojli bolalarning imkoniyatlariga moslashuvchan bo'lishi kerak. Bolaning maxsus ta'limga bo'lgan ehtiyojlari har qanday integrasiya faoliyatining asosini tashkil etishi kerak. Shaxs ehtiyojlarining darajalari va turlari har xil bo'lganligi tufayli bunday faoliyatlar moslashuvchan o'zgaruvchan bo'lishi talab etiladi. Malakaviylik tamoyili. Maxsus ehtiyojli bolalar inklyuziv tarzda o'qitilayotgan sinflarda yuqori malakali o'qituvchilarning dars berishi talab etiladi. Bundan tashqari inklyuziv sinf o'qituvchisi defektlogiya sohasi bo'yicha ham malaka oshirgan bo'lishi kerak.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki imkoniyati cheklangan bolalarning sog'lom bolalar qatorida sifatli ta'lim olishini ta'minlangan holda bolada ruhiy va jismoniy hissiyotlarni va harakatlarni rivojlantirishdir. Har qanday jamiyatda kelajak vorislari bo'lmish farzandlarni ma'suliyatini his etadigan, ularni davlat taraqqiyoti va gullab yashnashiga salmoqli ulush qo'shadigan munosib fuqarolar bo'lib yetishishlariga kata umid bilan qaraladi. Ko'plab mamalakatlarda bo'lgani kabi O'zbekistonda ham imkoniyati chaklangan bolalar uchun maxsus tashkil etilgan maktablar mavjud ularning vazifasi esa ularni maxsus o'quv yurtlariga tayyorlash hamda ijtimoiy hayotga moslashuviga shart-sharoit yaratishdir.

Foydalangan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston respublikasi Maktabgacha ta'lim tizimining 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi qarori PQ- 4312 08.05.2019.
2. "Nogiron shaxslar huquqlari" to'g'risidagi Deklarasiya (1975 yil)
3. "Bola huquqlari to'g'risidagi" Konvensiya -1989 yil;
4. R.Shomaxmudova "Inklyuziv ta'limning nazariy va amaliy asoslari"- Razzoqov O.JToshkent-2007 yi
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining alohida ta'lim olish ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi qaror-4860 13.10.2020
6. Shomaxmudova .R.Sh Inklyuziv ta'lim (Xalqaro va O'zbekistondagi tajribalar) Toshkent-2011 2. Xodjayev. B Umumiy Pedagogika nazariyasi va amaliyoti Toshkent-2017 (188bet)

7. “Ta’lim hamma uchun” Milliy dasturi rejasi Toshkent-2003
8. “Maktablar hamma uchun”- „ Bolalarni qutqaring jamg’armasi”-2002
9. “Ta’lim hamma uchun”- Dakar deklaratsiyasi-2002
- 10.“Ta’lim hamma uchun milliy dasturini joriy qilish masalalari” mavzusidagi ilmiy –amaliy konferensiya materiallari. Toshkent-2005